

Tartalom

1. Előszó	1
2. Bevezetés. Az orgona a misében, az orgonamise műfaja	4
3. Az orgonamise a nagy francia forradalomig	7
a) A műfaj kialakulása, majd megszilárdulása a XV–XVI. században — b) Az orgonamise a XVII–XVIII. században — A Tridenti Zsinat és az orgona használatára vonatkozó egyetemes hatályú előírások — Hangjegyes források	
4. Az orgona használata a misén a XIX. században	80
a) Az alternatív orgonamise — b) A cecilianizmus és az orgona	
5. Liszt <i>Orgonamiséje</i>	103
a) Liszt írásai, megnyilvánulásai az egyházzenéről — b) Zene a csendes misén — c) Liszt <i>Orgonamiséje</i> elemzésének tanulságai	
Mellékletek	
1. <i>Caeremoniale Episcoporum</i> , 1600	125
2. <i>Caeremoniale Parisiense</i> , 1662	128
3. Az <i>Orgonamise</i> hangnemi, tematikus és szerkezeti vázlata	130
Rövidítések jegyzéke	137
Irodalom	138

Dobszay Ágnes

Dobszay Ágnes zenetörténész, az ELTE BTK zenei tanszékének docense, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzene tanszékének óraadó tanára. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zenetudományi szakán (1980–1985), majd vendéghallgatóként a salzburgi egyetem zenetudományi szakán (1985–1986), végül a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzenei mesteriskolájában (1997–2000) folytatott tanulmányokat.

Egyházzenei mesterdoktori (DLA) vizsgája részeként a szóbeli szigorlatot Csengery Adrienne, Komlós Katalin és Kovács Sándor előtt 2002. január 9-én tette le. Témái: I. magyar zenetörténet; II. klasszikus egyházi zene Közép-Európában; III. vokális előadói gyakorlat a XVIII. században.

A mesterdoktori vizsga zenei előadói szakaszára mise és hangverseny keretében 2003. május 12-én, hétfőn este került sor a Belvárosi Főplébánia-templomban. Közreműködött a Zeneakadémia egyházzene tanszakának tanáraiból és növendékeiből alakult kamarakórus, valamint Varga Ferenc és Kerek István (hegedű), Németh Márta (brácsa), Vályi Csilla (cselló) és Mezei János (continuo).

Disszertációját (témavezető: Sas Ágnes) 2003. május 21-én a Zeneakadémia Tanácstermében *summa cum laude* minősítéssel védte meg. Oponensei Komlós Katalin, Csengery Adrienne, a bizottság további tagjai Jeney Zoltán (elnök), Lantos István és Esztó Zsuzsa voltak.

Mise és koncert magyarországi székesegyházi kottatárakban fennmaradt XVIII. századi zeneművek anyagából gregorián tételekkel

I. Missa in Festo Inventionis Sanctae Crucis

Introitus	<i>Nos autem gloriari oportet</i> — gregorián
Kyrie	G. J. Werner: <i>Missa contrapunctata</i>
Alleluja	<i>Dulce lignum</i> — gregorián
Offertorium	G. Lickl: <i>Beata es Virgo Maria</i>
Sanctus	G. J. Werner: <i>Missa contrapunctata</i>
Agnus Dei	G. J. Werner: <i>Missa contrapunctata</i>
Communio	<i>Per signum crucis</i> — gregorián
Motetta	V. Deppisch: <i>Caeli enarrant gloriam Dei</i>

II. Offertóriumok

G. J. Werner: <i>Offertorium de Venerabili Sacramento</i>
Istvánffy Benedek: <i>Offertorium de Sancta Cruce</i>

Magyarországi zeneszerzők offertóriumai a XVIII. század második és a XIX. század első felében

A magyarországi offertóriumok átfogó vizsgálatára korábban nem került sor, noha a miseordináriumok és a graduálék mellett ebben a műfajban született a legnagyobb számú és stílárisan a legváltozatosabb képet mutató egyházi alkotás. A műfaj történetét tárgyalja a dolgozat első fejezete.

A második fejezet azokat a helyszíneket ismerteti, ahonnan az elemzendő offertóriumok származnak. Az egyes püspöki székesegyházak, főúri udvarok, városok, plébániatemplomok zenei életén belül részletesebben foglalkozik azoknak az egyházi személyiségeknek és zeneszerzőknek az életművével, akik döntő hatást gyakoroltak kortársaikra. A fejezet végén táblázatok közlik a korszakból fennmaradt offertóriumok jegyzékét szerzők, szövegkezdet, a szövegek eredete és a mű liturgikus felhasználása szerint.

A harmadik fejezet az áttekintett (előzőleg szövegművekből partitúrába átírt) művek részletes elemzését tartalmazza. A kiválasztott kompozíciók csoportosítása és vizsgálata elsősorban a forma, azon belül a szövegválasztás és a zenei stílus figyelembevételére alapul.

Az összegző fejezet a repertoár összehasonlítása után megállapíthatja, hogy a hazai gyakorlat megfelelt a korabeli közép-európai, elsősorban a bécsi udvari szokásoknak. A zeneszerzők a mise áldozati cselekményét bevezető offertóriumot az évszázados hagyományokra épülő szövegi, stilisztikai, formai, és hangszerelésbeli sokszínűséggel komponálták meg, hol jobban, hol kevésbé alkalmazkodva a liturgikus előírásokhoz és szokásokhoz. Magyarországon is egymás mellett éltek a liturgiához inkább kötődő — az egyházi év adott időszakát és az istentisztelet ceremóniális rangját figyelembe vevő —, valamint az

ettől függetlenedő, szabadabb stílusok. A megzenésítés módjának kiválasztásában ezen kívül szerepet játszott az adott templom zenei együttesének színvonalja, képzettsége, a helyi hagyomány, a templom vagy az egyházi előjárók (püspökök, érsekek) életében kiemelkedő alkalom megünneplése, valamint a komponista (általában a *regens chori*) stiláris tájékozottsága, érdeklődése és becsvágya a műfaj iránt. A szövegválasztásban a liturgikus előírások mellett megnyilvánul a zeneszerző hagyományokhoz való kötődése is, ugyanakkor megfigyelhető, hogy a liturgikus szöveg felhasználása nem feltétlenül jelenti a hagyományos megzenésítési stílus alkalmazását.

A dolgozat a XVIII–XIX. századi magyarországi offertórium-anyag stilisztikai osztályozására tesz kísérletet. Közel száz év offertórium-termésének áttekintése után megállapítható, hogy a műfaj a magyarországi egyházi zeneszerzők életművében igen fontos szerepet töltött be. Fejlődése mindvégig párhuzamos volt a miseordinárium történetével, ugyanakkor a szövegválasztás viszonylagos szabadsága és a kompozíciós stílusok sokfélesége az ordinárium megzenésítéséhez képest nagyobb teret engedett a zeneszerzői egyéniségnek. Elmondható, hogy a XVIII–XIX. században keletkezett offertóriumok komponálásakor a Magyarországon működött alkotók is igazodnak ahhoz az irányzathoz, hogy a műfaj rendszerint az adott kor legkorszerűbb zenei nyelvét képviseli. Ez a korszerűség a XIX. század első harmadában óhatatlanul együtt járt a kortárs (olasz) opera stíluselemeinek átvételével. A műfaj reprezentatív jellege nemcsak lehetővé tette, de meg is követelte, hogy a komponisták képességük legjavát vessék latba és a rendelkezésre álló apparátust a leginkább kiaknázzák. Ezért a magyarországi offertóriumok tanulmányozása fontos adalékot nyújt a hazai zeneszerzők életművének értékeléséhez.

Tartalom

Előszó

I. Bevezetés: Az offertórium jelentősége a nyugati liturgiában	1
1. Az egyszólamú offertóriumok — 2. Többszólamú offertórium-kompozíciók — 3. A XVIII. századi egyházi zene stílusai a gyakorlatban	
II. Történeti háttér	14
1. Az egyházi zene intézményrendszere Magyarországon a XVIII. században	
2. A bécsi udvar egyházzenei élete a XVIII. században	
3. Az istentiszteleti rend alkalmazása a magyarországi templomokban — a) Az Esterházy-udvar — b) A győri székesegyház — c) A pécsi székesegyház — d) Pozsony — e) A többi püspöki székhely (Veszprém, Eger, Székesfehérvár, Szombathely); püspöki magánzenekarok — f) Pest-Buda	
4. A hazai offertóriumok forrásai	
III. A magyarországi offertórium-kompozíciók stílusrétegei	66
A) Egytételes kompozíciók	
1. Egytételes kórusok — a) <i>Stile antico</i> — b) Homofon kórustételek — c) Pszeudo-többszólamú kórusok — 2. Áriák — 3. Duettek — 4. „Kórus-kíséretes” szólótételek	

B) Többszörös kompozíciók

1. Háromszoros, da capo formájú kórusművek
2. Többszörös, kantátaszerű ciklusok

IV. Összegzés: Az offertórium-kompozíciók jelentősége a hazai repertoárban 109

Függelék

A) Bibliográfia

B) Kottapéldák

Bódiss Tamás

Bódiss Tamás orgonaművész, karnagy, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzene-tanszékének adjunktusa, a Magyarországi Református Egyház egyházzenei igazgatója, a budafoki református gyülekezet kántora és a Károli Gáspár Református Egyetem Soli Deo Gloria Énekkarának társ-karnagya. Zenei tanulmányait a Zeneakadémia karvezető- és énektanárképző szakán (1980–1985), orgonatanácsán (1983–1988), az egyházzene-tanszéken (1991–1996), valamint az egyházzenei doktoriskolában (1988–2002) végezte.

Egyházzenei mesterdoktori (DLA) vizsgája részeként a szóbeli szigorlatot *Pásztor János*, *Dobszay László* és *Jeney Zoltán* előtt 2004. március 19-én tette le. Témái: I. magyar zenetörténet a XVIII. század végéig; II. XX. századi stílusirányzatok; III. református egyháztörténet.

A jelölt orgonahangversenye és liturgiai mestermunkája 2005. november 17-én volt a Kispeszt-Központi református templomban, melyen az Egyházzenei Tanszék protestáns hallgatói, valamint a KRE Soli Deo Gloria Énekkara működtek közre.

Disszertációját (témavezetője: *Fekete Csaba*) 2005. november 18-án *cum laude* minősítéssel védte meg, opponensei *Pásztor János* és *Kamp Salamon*, a vizsgabizottság további tagjai: *Dobszay László* (elnök), *Mohai Miklós* és *Soós András* voltak.

Orgonahangverseny és zsoltáros vesperás-istentisztelet: észak-német barokk orgonazene; az Öreg Debreceni Énekeskönyv és a Lüneburgi Tabulatúra párhuzamai

Koncertműsor:

1. J. P. Sweelinck (1562–1621): Fantasia chromatica
2. „Hallgasd meg, Atya Isten, a mi szükségünket” — a 143. zsoltárból való isteni dicséret
3. Herr Christ, der einig Gottes Sohn — orgonakorál
4. H. Scheidemann (1596–1663): Fantasia in G
5. G. Böhm (1661–1733): Preludium in C
6. „Dicsérjed, áldjad én lelkem” — a 146. zsoltárból való isteni dicséret
7. Nun lob, mein Seel, den Herren — orgonakorál
8. J. S. Bach (1685–1750): Toccata, adagio és fuga C dúr BWV 564